

DAFTAR PUSTAKA

SUMBER ARSIP

ARSIP NASIONAL REPUBLIK INDONESIA (ANRI) JAKARTA

- ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 839.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 2970.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 00728.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 02960.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 02964.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 02984.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 1496.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 1541.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 2055.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 2061.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken, nomor 2605.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 2071.
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 2659.
ANRI. Algemene Secretarie Atjeh Zaken. Nomor 00237
ANRI. Algemene Secretarie Atjeh Zaken. Nomor 00246
ANRI. Algemene Secretaria Atjeh Zaken. Nomor 0457

ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 73

ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 872
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 02974
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 881

ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 01997
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 1541
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 1496
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 00610

ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 1541

ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 839
ANRI. Algemenee Secretaria Atjeh Zaken Nomor 1240

ANRI. Algemene Secretaria Atjeh Zaken Nomor 2193

NATIONAAL ARCHIVES DEN HAAG & UB LEIDEN

Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 170 Baart de la Faille, nummer toegang 2.21.015, inventarisnummer 500.

Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 170 Baart de la Faille, nummer toegang 2.21.015, inventarisnummer 281.

Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 170 Baart de la Faille, nummer toegang 2.21.015, inventarisnummer 280.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Kolonien, 1850-1900, nummer toegang 2.10.02, inventarisnummer 6480

Nationaal Archive, Den Haag. Ministerie van Buitendlandse Zaken; B-Dossier, Nummer toegang 2.05.38, inventarisnummer 268, no. 38.

Nationaal Archive, Den Haag. Ministerie van Buitendlandse Zaken; B-Dossier, Nummer toegang 2.05.38, inventarisnummer 268, no. 55.

Koloniaal Verslag 1878.

Koloniaal Verslag 1879.

Koloniaal verslag 1894

Koloniaal Verslag 1897

Tropen Museum Collection

UB Leiden, Cod.Or. 8689, Hikayat Perang Sabil.

UB Leiden, Cod. Or. 8038 Tazkiratur Rasidin.

UB Leiden, Cod Or. 8952 A 735.01, 14 Februari 1894. Surat Hasan Mustafa kepada Snouck Hurgronje.

SURAT KABAR

Algemeen Handelsblad, 23 Juni 1887.

Atjehse Courant, 28 oktober 1893.

De Indische courant, 20 Oktober 1938.

De Locomotief, 19 October 1887.

De Locomotief, 30 Juli 1888

De Masbode, 18 Juni 1888.

De Telegraaf, 29 Augustus 1902.

Historische Kranten, 3 Desember 1898.

Java Bode, 19 Maret 1873.

Java Bode, 11 November 1873.

Java Bode, 20 November 1873.

Java Bode, 19 Augustus 1879.

Java Bode, 21 Augustus 1879.

Java Bode, 19 Juni 1886.

Java Bode, 12-14 Januari 1887

Java Bode, 30 Juli 1888

Nieuws Amsterdamsche Courant, 23 Juni 1887

Rotterdamsch Nieuwsblad, 13 September 1886

Soerabaiasch Handelsblad, 6 Desember 1886.

TESIS DAN DISERTASI (UNPUBLISH SUMBER)

Arif Nazarsyah, “Marsose, Pasukan Anti Gerilya Dalam Perang Belanda di Aceh 1890- 1942”. Tesis. Yogyakarta: Program Studi Sejarah Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada, 2015.

Anwar, “Banda Aceh”. Tesis. (Yogyakarta: Program Studi Sejarah Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada, 2002.

Baha' Uddin, “Dari Subsidi Hingga Desentralisasi; Kebijakan Pelayanan Kesehatan Kolonial Di Jawa (1906 – 1930-An)”. Tesis. Yogyakarta: Program Studi Sejarah Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada, 2005.

Eko Alfares Zuidulfar, “Marfologi Kota Padang”. Disertasi. Yogyakarta: Ilmu Teknik Univeristas Gadjah Mada, 2002.

Klopper, Lisa, *Confronting Modernity in a Rice-Producing Community: Contemporary Values and Identity among The Highland Minangkabau of West Sumatra Indonesia*. Disertasi Antropologi: University of Pennsylvania, 1994.

Lister Eva Simangunsong, “Anugerah dibalik sebuah wabah: Penanggulangan Wabah Lepra dan perubahan social Masyarakat di Tanah Karo 1906-1930 an”. Tesis. Yogyakarta: Program Studi Ilmu Sejarah, Pascasarjana Fakultas Ilmu Budaya UGM, 2012.

Zul ‘Asri, “Bukittinggi 1945-1980 (Perkembangan Kota Secara Fisik dan hubungannay dengan pemilik tanah”. Tesis. Depok: Program Pascasarjana, Bidang Ilmu Pengetahuan Budaya, Program Studi Ilmu Sejarah Fakultas Sastra Universitas Indonesia, 2001.

BUKU DAN JURNAL

A.A. Loedin, *Sejarah Kedokteran Di Bumi Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti, 2005.

Alwisol, *Pandangan Masyarakat Aceh Mengenai Kesehatan, Penelitian di Kecamatan Seulimeum, Aceh Baru; Dalam Dukun Mantra Kepercayaan Masyarakat*. Jakarta: PT Pustakakarya Grafikatama, 1989.

Arnold, David, “British India and the Beriberi Problem” 1798–1942. *Medical History*, no. 54, 2010.

Arnold, David, “Europe, technology, and colonialism in the 20th century”. *History and Technology*, 21:1, 2005.

Anonim, *De Japansche Kakke (Vertaald uit: Mittheilungen der Deutschen Gesellschaft fur Natur und Voljerkunde Ostasiens 2es Heft Juli 1873*. Yokohama Folio, pag 16 en Pervolg. GTNI Deel XVII. Batavia: W. Bruining, 1876.

Anonim, *Keterangan Soembangan Dari Dienst Der Volksgezondheid Di E.H.T.I.N.I. Weltevreden*, 1927.

Anonim, *De verpleging van officieren m de militaire hospitalen, Indisch Militair Tijdschrift*, 1885.

Anonim, *Het beri-beri-Vraagstuk In Verband Met De Rijstvoorziening (Masalaah Penyakit Beri-beri Berhubungan dengan Persediaan Beras)*. Rencana-Rencana Pendek dari Kantor Besar Pejabatan Pemeliharaan

- kesehatan Rakyat nomor 1 (Korte Berichten Van Het Hooftbureau van den Burgelijken Geneeskundigen Dienst No.1). Terkarang dalam Bahasa Belanda dan Melayu: typindonesische Drukkerij, Weltevreden. Uitgave Der. Commissie Voor de Volkslectuur. Weltevreden: Balai Pustaka, Februari 1918.
- Anon. De Alfoeren in het Nederlandsch-Indische leger. *Indisch Uil. Tijdschr*, 1. 1879.
- Azwar Dt Mangiang, “Hari Jadi Kota Bukittinggi, 18 Desember 1820”, Makalah seminar hari jadi Kota Bukittinggi. Bukittinggi: t & p, 1998.
- Baay, Reggie. Nyai & Pergundikan di Hindia Belanda. Depok: Komunitas Bambu, 2017.
- Baart de la Faille, J. M, Christiaan Eijkman. In *Nederlandsche Helden de Wetenschap*, edited by T. P. Sevensma, 299–333. Amsterdam: Kosmos Publishing, 1946.
- Baha’ Uddin, “Pelayanan Kesehatan Rumah Sakit Di Jawa Pada Abad Ke- 19 Dan Awal Abad Ke-20”. Dalam *Lembaran Sejarah* Vol. 07, No. 01, 2004.
- Bas Mochtar, *Medical Administration: how colonial medical services were organised*. Dalam *Leo van Bergen(ed). The Medical Journal of The Dutch Indies 1852-1942*. Jakarta: AIPI, 2017.
- Bay, Alexander R. “Beriberi, Military Medicine, and Medical Authority in Prewar Japan”. International Research Centre for Japanese Studies, National Institute for the Humanities, Japan Review, No. 20, 2008.
- Bakker, J.I (Hans) “*The Aceh War and the Creation of The Netherlands East Indies State*” dalam Hamish Ion dan e.J. Errington (editor, *Great Power ad Little Wars: the Limits of Power*). Preager: Connecticut, 1993.
- Bercer, D.H, “Aan Merkingen Gehouden op een Reize door eenige Districten Padangsche Bovenlanden”. *Verhandelingen van het Koloniaal Instituut voor taal-, Land- en Volkenkunde*, no. 16, 1939.
- Bergen, Leo van Een. *Manslievende en Nationale Taak Oorlog, kolonialisme en het Rode Kruis in Nederlandsch -Indie 1870-1950*. Amersfoortsestraat: Uitgeverij Aspekt, 2004.
- Bijl, Paul, *Emerging Memory Photographs Of Colonial Atrocity In Dutch Cultural Remembrance*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015.

Boomgaard, Peter, "The making and unmaking of tropical science Dutch research on Indonesia, 1600-2000". *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde (BKI)* 162-2/3 (2006):191-217. KITLV 2006.

Boomgaard, Peter, "The development of colonial health care in Java; An exploratory introduction". *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 149, no: 1. Leiden, 1993.

Boomgaard, Peter, "Morbidity and Mortality in Java, 1820–1880: Changing Patterns of Disease and Death"; dalam Norman G. Owen (ed.), *Death and Disease in Southeast Asia, Exploration in Social, Medical and Demographic History*. Singapore: Oxford University Press, Oxford New York, 1987.

Boomgaard, Peter, "The development of colonial health care in Java; An exploratory introduction". *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 149. no: 1, Leiden, 1993.

Bos, Jaap, "De Querulant En Zijn Prooi. Evart Van Dieren versus Christiaan Eykman En De Beriberi controverse (1897-1898)." *GEWINA / TGGNWT* 26 no.3, 2003.

Brockway, Lucile H, *Science and Colonial Expansion: The Role of the British Royal Botanic Garden*. New York: Academic Press, 1979.

Budi Susanto, S.J, *Membaca Postkolonialitas (di) Indonesia*. Yogyakarta: Penerbit Kanisius, 2008.

Bustamam, "Konflik Kaum Elite Di Aceh". Tesis. Yogyakarta: Program Studi Sejarah Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada, 2002.

Burg, C.L. van der, *Statistiek der beri-beri in het Nederlandsch Oost-Indische leger van 1873 tot en met 1894*. NTVG 1, 1896.

Burg, C.L. Van Der, *Boekoe Segala Roepa penyakit dan obatnja, Bergoena kepada orang segala Boemi Poetra di Hindia -Nederland dan orang Tjina*. Batavia-Solo: Albrecht & Rushce, 1896.

Burg, C L van der, *De Geneesheer in Nederlandsch-Indie*, 3 din, deel 1, Batavia, 1882.

Burg, C L van der, *De Geneesheer in Nederlandsch-Indie*, tweede verbeterde en vermeerderde druk (cetakan ke dua). S'Gravenhage: Martinuss Nijhoff, 1884.

Bruyn, Van den Berg de, *De ontwikkeling van het Roode Kruis in Nederlandsch-Indië*, Soerabaia z.j, 1935.

Carpenter, Kenneth J, *Beri-beri, White Rice, And Vitamin B A Disease, A Cause, And A Cure*. London: University of California Press, 2000.

Carey, Peter, *Kuasa Ramalan Pangeran Diponegoro dan Akhir Tatanan Lama di Jawa, 1785-1855 Jilid II*. Jakarta: PT Gramedia, 2011.

Cheng, S.-H, *The rice industry of Burma: 1852–1940*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1968.

Colombijn, Freek, *Paco-Paco Kota Padang, Sejarah Sebuah Kota di Indonesia pada Abad ke 20 dan Penggunaan Ruang Kota*. Yogyakarta: Penerbit Ombak, 2006.

Crowley, John E., *Imperial Landscapes, Britain's Global Visual Culture*. Yale: Yale University Press, 2011.

D, Ruwaard. *Public Health Status and Forecasts: The Health Status of the Dutch Population Over the Period 1950-2010*. National Institute of Public Health and Environmental Protection, 1994.

Dedi Arsa, “Penyebaran Wabah Dan Tindakan Antisipatif Pemerintah Kolonial Di Sumatra's Westkust (1873-1939)”. *Turast: Jurnal Penelitian & Pengabdian* Vol. 3, No. 2, Juli - Desember 2015.

Demmers, LA. *Een en ander omtrent eene excursie in 1896 te Atjeh van medisch standpunt*, *Militair Geneeskundig Tijdschrift*, jg. 1898.

Dieren, E. Van, *Uever die Aetiologie der Beri-beri*. GTNI Deel XXXVII. Batavia: Jav. Boekh& Drukkerij, 1897.

Dieren, E. Van, *Critiek Op De Beweringen Van Prof. Pekelharing, Omtrent De Beri-beri*. Arnhem: Van Der Zande, 1887.

Dieren, E. Van, *Kantteekeningen Op Dr.Vorderman's Beri-beri-rapport En Nog Iets*. Amsterdam: Scheltema En Holkema, 1897.

Donath, W.F. & A.G. van Veen, *A Short History of Beri-beri Investigations In The Netherlands Indieas*, dalam Pieter Honig and Frans Verdoorn. *Science and Scientists in The Netherlands Indieas*. New York City: MCMXLV, 1945.

- Dobbin, Christine, *Kebangkitan Islam dalam Ekonomi Petani yang sedang Berubah, Sumatra Tengah, 1784-1847*, Terjemahan Lilian Tedjasudhana. Jakarta: Inis, 1992.
- Dien Madjid, *Catatan Pinggir Sejarah Aceh: Perdagangan, Diplomasi, Dan Perjuangan Rakyat*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia, 2014.
- Elysa Wulandari, Sugiono Soetomo, Dkk, "The Ecology Character of Banda Aceh City In The 17th Century. *Journal of Islamic Architecture*". Volume 4 Nomor 3. 15 Juni 2017.
- Eijkman, Christiaan, *Over de Resultaten van het Electrisch Onderzoek bij Beri-beri*. GTNI Deel XXVII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1889.
- Eijkman, Christiaan, *Polyneuritis bij Hoenderen*. GTNI Deel XXX. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1890.
- Eijkman, Christiaan and Van Eecke. *Bijdrage tot de Kennis van de Stofwisseling bij de bewoners der tropen*. GTNI Deel XXXI. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1891.
- Eijkman, Christiaan, *Polyneuritis Bij Hoenderen*. GTNI Deel XXXIII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1893.
- Eijkman, Christiaan, *Polyneuritis bij Hounders. Nieuwe Bijdrage tot de Aetiologie der ziekte*. GTNI Deel XXXVI. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1896.
- Eijkman, Christiaan, *Nogmaals beri-beri en Veoding*. GTNI Deel XXXVIII. Batavia: Jav. Boekh & Drukkerij, 1898.
- Eijkman, Christian, *Zilvervliesrijst of aan vitaminen rijke bijvoeding*. GTNI Deel LX. (Batavia: Javasche Bukhandel & Drukkerij, 1920)
- Erni, H, *Eene Beri-beri Epidemie op Sumatra*. GTNI Deel XXIII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1884.
- Erni, H, *Nog eens Beri-beri*. GTNI Deel XXIV. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1885.
- Ermy Azziaty Rozali, "Aceh-Ottoman Relation In Bustan Al-Salatin". *Mediterranean Journal of Social Sciences Mcser Publishing, Rome-Italy Vol 5 No 29 December* 2014.

Esser, W.J., *Open Brief Aan Dr. C. Eijkman, Directeur Van Het Laboratorium Voor Pathologische Anatomie En Bacteriologie Te Weltevreden*. Batavia; Noordwijk: Ernst &, 1892.

Foster, George M. and Barbara G. Anderson, *Medical Anthropology*. New York: John Wiley K Sons, 1978.

Fraser, Henry, "Discussions on the paper". *Philippine J. Sci.* 5 1910.

Gani A. Jaelani. *Penyakit Kelamin Di Jawa 1812–1942*. Bandung: Syabas Book, 2013.

Gani A. Jaelani, Dokter, Sejarah Kedokteran, dan Historiografi Kita. Sri Margana (ed.) *Menemukan Historiografi Indonesia Jilid 1*. Yogyakarta: Penerbit Ombak, 2017.

Gani A. Jaelani. *La question de l'hygiène aux Indes-Néerlandaises: Les enjeux médicaux, culturels et sociaux*. Paris: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2017.

Gani A. Jaelani, Naturalis, Dokter, dan Ahli Ilmu Bumi: Penyelidikan Gempa dan Gunung Meletus di Hindia-Belanda pada Abad ke-19. *Jurnal Sejarah*. Vol. 2(2), 2019.

Gardiner, Peter and Mayling Oey, "Morbidity and Mortality in Java 1880–1940: The Evidence of the Colonial Reports". Norman G. Owen (ed.), *Death and Disease in Southeast Asia, Exploration in social, medical and Demographic History*. Singapore: Oxford University Press, Oxford New York, 1987.

Geert, G.A., *Buku Panduan Kuburan Militer Peutjut di Banda Aceh*. Banda Aceh: Sticing Peutjut-Fond, 2007.

Gelpke, C.O., *Ein Beitrag zur Bestreitung der Beriberi*. GTNI Deel XXX. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1890.

Grijns, *Over Polyneuritis Gallinarum*. GTNI Deel XLI. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1901.

Grijns, *Over Polyneuritis Gallinarum (IV)*. GTNI Deel LI. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1911.

Gottslak, Louis, *Mengerti Sejarah*, Terjemahan Nugroho Notosutanto. Jakarta: Universitas Indonesia Press, 1975.

Goss, Andrew, “Summary Mobile Warriors and Cosmopolitan Intellectuals: The Legacy of the Dutch Counterinsurgency in Colonial Aceh”, dalam *Insurgency and Counterinsurgency: Irregular Warfare from 1800 to the Present*, Proceedings of the XXXVI International Congress of Military History, edited by Thijs Brocades Zaalberg, Jan Hoffenaar and Alan Lemmers. Amsterdam: NIMH, 2011.

Gusti Asnan, “Dunia Maritim Sumatra Diawal Dan Di Akhir Era Kolonial: Kesaksian Dua Penulis Travelogues”, dalam *Arus Balik Memori Rempah Dan Bahari Nusantara Kolonial Dan Poskolonial*. Yogyakarta: Penerbit Ombak, 2014.

Gusti Asnan, “Sejarah Perkembangan kawasan Kota Lama di Daerah Rawan Gempa Sumatera Barat” dalam *Suluh*, Vol. 13, No. 17, Desember 2013.

Gusti Asnan, *Kamus Sejarah Minangkabau*. Padang: Pusat Pengkajian Islam dan Minangkabau, 2003.

Gusti Asnan, *Pemerintahan Sumatera barat dari VOC Hingga reformasi*. Yogyakarta: Citra Pustaka, 2006.

Hammond, Henry James. “The Rise of Beri-beri and the fall of Colonialism”. *Michigan Journal of History*, Fall 2012 Edition.

Harm Snippe, Verhoef, Jan. and Hans S.L.M. Nottet, "Christiaan Eijkman First Bacteriologist at Utrecht University, Nobel Laureate for His Work on Vitamins." *FEMS Immunology & Medical Microbiology* 26, no. 3-4. 1999.

Haynes, Douglas M, *Imperial Medicine: Patrick Manson and the Conquest of Tropical Disease*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.

Hermansyah, “Swasembada Pangan dan Penanggulangan Hama di Aceh Periode Kesultanan (Kajian Sarakata dan Manuskrip Aceh”. *Prosiding Naskah Kuna Nusantara “Pangan dalam Naskah Kuna Nusantara”*. Jakarta: Perpustakaan Republik Indonesia. 18-19 September 2013.

Heshusius, dalam Adriaan P. Intveld, *Gevallen op het veld van eer (Peutjoet) Een genealogische verkenning van de militaire erebegraafplaats Peutjoet*. Haarlem: Indische Genealogische Vereniging, 2019.

Hertog, Hans Den, *De militairgeneeskundige verzorging in Atjeh 1873 -1904*. Amsterdam: Thesis Publisher, 1991.

- Heidhues, Mary Somers, The Epidemic That Wasn't Beri-beri In Bangka and The Netherlands Indies, dalam Kees van Dijk and Jean Gelman Taylor (eds). Cleanliness and culture Indonesian Histories. Leiden: KITLV Press. 2011.
- Hengel, Van, *Verslaag over de Beri-beri onder het Garnizoen te Banda*. GTNI Deel XVII. Batavia: WBruining, 1876.
- Hurgronje, Snouck. Aceh di Mata Kolonialis II. Jakarta: Yayasan Soko Guru, 1985.
- Hurgronje, C. Snouck, The Achehnese Vol II. (Translate By The Late A. W. S. O'sullivan (Assistant Colonial Secietary, Straits Settlements). Leiden: Late E. J. Brill, 1906.
- Hooyer, G.B, *De krijgsgeschiedenis van Nederlandsch-Indië van 1811 tot 1894*, Den Haag/Batavia, 1896.
- Hornig, P. & F. Verdoorn, *Sciences and Scientists in the Netherlands Indies*. N.Y : Board for the Netherlands Indies, Surinam and Curacao, 1945.
- Jansen, B.C.P. & Donath, *Over de Isoleering van het Anti beri-beri Vitamine*. GTNI Deel LXVI. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1926.
- Keizer, Dr.D.P, *Zuigelingen-Beri-beri*. GTNI Deel LXXII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1932.
- Leent, F.J. Van, *Mededeelingen over Beri-beri*. GTNI Deel IX. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1880.
- Lindman, L, *Beschrijving der op het eiland Banda waargenomene Beri-Beri gedurende het jaar 1853*. GTNI Jaargang III. Batavia: Lange &Co, 1854.
- Ludeking, E.W.A, *Natuur- en Geneeskundige Topograpische Schets der Residentie Agam, (Westkust van Sumatra)*. GTNI Dee IV. Batavia: Lange & Co, 1862.
- Ludeking, E.W.A, *Natuur- en Geneeskundige Topographie Van Agam (Sumatra Van Westkust)*. 'S Gravenhage: Martinus Hijhoff, 1867.
- Imran Teuku Abdullah, "Ulama Dan Hikayat Perang Sabil Dalam Perang Belanda Di Aceh". Humaniora Volume XII, No. 3, 2000.
- Imran Teuku Abdullah, *Hikayat Perang Sabi Satu Bentuk Karya Sastra Perlawanan*. Yogyakarta: Universitas Gadjah Mada, 14 Februari 2008.
- Imran Teuku Abdullah, *Hikayat Asai Padee: Mitos Padi dalam Masyarakat Aceh (Suntingan Teks, Terjemahan dan Analisis)*. Yogyakarta: Fakultas sastra UGM.

Ismail Jakub, Tengku Tjik di Tiro (Muhammad Saman) Pahlawan Besar dalam Perang Atjeh (1881-1891) Cetakan ke -3. Djakarta: Penerbit Bulan Bintang, 1960.

Jansen, B.J.P, *Het levenswerk van Christiaan Eijkman, 1858-1930*. Haarlem: De Erven F. Bohn, 1959.

Jajang A Rohmana, Persahabatan Penjajah dan Bangsa Penjajah di Hindia Belanda: C. Snouck Hurgronje dan Haji Hasan Mustapa. *Afkaruna: Indonesian Interdisciplinary Journal of Islamic Studies*, Vol. 12 No. 2 Desember 2016.

Jelani Harun, "Bustan Al-Salatin, 'The Garden Of Kings': A Universal History and Adab Work From Seventeenth-Century Aceh". *Indonesia And The Malay World*, Vol. 32, No. 92, March 2004.

JS, Wellington, *Plantations and parasites: fifty year of Indonesian pathology*. Malaysian I Pathol edisi 1, 1978.

Kenedy, C Joseph, *When Singapore Fell: Evacuations and Escapes, 1941-1942*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 1989.

Kessel, Ineke van *Afrikaanse Soldaten in the Atjeh Oorlog*. Dalam Moesson, Mei 2005.

Keyser, Antoine, Beri-beri: A Survey; dalam Leo van Bergen. *The Medical Journal of The Dutch Indies 1852-1942*. AIPI: Jakarta, 2017.

Kempees, J.C J, *De tocht van Overste van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden*, Amsterdam zj. 8 februari tot 23 juli 1904.

Kielstra, E.B., *Beschrijving Van Den Atjeh-oorlog Met Gebruikmaking Der Officieele Bronnen, Door Het Departement Van Koloniën Daartoe Afgestaan Jilid II*. 's-Gravenhage: Van Cleef, 1883.

Kielstra, E.B. *Het Roode Kruis in Nederlandsch Indie, Militair Tijdschrift*, 1876.

Kreike, Emmanuel. "Genocide in the Kampongs? Dutch nineteenth century colonial warfare in Aceh, Sumatra". *Journal of Genocide Research*, 14:3-4.

Kuitenbrouwer, Martin, *The Netherlands And The Rise Of Modern Imperialism: Colonies And Foreign Policy 1870 – 1902*. Oxford: Berg Publishers Limited, 1991.

Kuntowijoyo, *Pengantar Ilmu Sejarah*. Yogyakarta: Bentang, 2005.

Leslie, Charles, "Inroduction", In *Asian Medical System*, C. Leslie (ed). Berkeley: University of California Press, 1976.

Lombard, Denys, *Kerajaan Aceh Jaman Sultan Iskandar Muda (1607- 1636)*. Jakarta: Balai Pustaka, 1986.

Lucia Arter Lintang Gritantin, "Penyakit Kelamin Di Kalangan Korps Militer Hindia Belanda 1860an – 1920an". Tesis. Yogyakarta: Program Studi Sejarah Pascasarjana. Universitas Gadjah Mada, 2005.

Maaten, K. van der, "De Indische oorlogen: een boek ten dienste van den jongen officier en het militair onderwijs, Vol. 1. Haarlem: De Erven Loosjes, 1896.

Mansoer, et al., *Sedjarah Minangkabau*. Jakarta: Bhratara, 1970.

Marsden, William. *Sejarah Sumatera*. Jakarta: Komunitas Bambu, 2013.

Meulendijks, Hans. *Tourism and imperialism in the Dutch East Indies Guidebooks of the Vereeniging Toeristenverkeer in the late colonial era (1908-1939)*. MA Thesis Cultural History of Modern Europe. Utrecht: Utrecht University, 2017.

Mohammad Majoeidin, *Keadaan Kesehatan Rakyat di Aceh di Jaman Hindia Belanda, Jaman Pendudukan Jepang dan Jaman Revolusi Melawan Belanda*. Dalam, Ismail Suny, Bunga Rampai tentang Aceh. Jakarta: Penerbit Bhrata Karya Aksara, 1980.

Mohammad Said, *Aceh Sepanjang Abad Jilid II*. Medan: Pt. Harian Waspada Medan, 1981.

Moor, Jaap De, *Colonial wars, Dutch Indonesia (nineteenth and twentieth centuries)*. The Encyclopedia of War, First Edition. Edited by Gordon Martel. Blackwell Publishing Ltd, 2012.

Mooy, Cornelis de, 'Herinnering aan mijn verblijf te Atjeh', in: *Nederlandsch Militair Geneeskundig Archief*, (jrg. 6 (1882).

Mira Puspita Sari, "Dinamika Kesehatan Penduduk Bogor 1905-1942". Tesis. Semarang: Magister Ilmu Sejarah Universitas Diponegoro, 2012.

Mirza Fuady, *Peremajaan Kamasan Makam Kerkhoff sebagai Objek Bersejarah di Banda Atjeh*. Jurnal Tata Loka Volume 4 nomor 3. Agustus 2012.

Mitchell, Timothy, *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*. Berkeley: University of California Press, 2002.

Munawar Holil, "Medical Manuscripts in The Nusantara Context". International Review of Humanities Studies www.irhs.ui.ac.id, e-ISSN: 2477-6866, p-ISSN: 2527-9416 Vol.4, No.1, April 2019.

Nas, Peter J.M. dan Martin A. van Bakel, *Small Town Symbolism The Meaning of the Built environment In Bukittinggi and Payakumbuh. The Indonesian Town Revisited*. Singapura: Institut of Southeast Asian Studies, 2002.

Neeb, H.M., *Verslag van den tocht naar de Gajo- en Alaslanden in de maanden februari tot en met juli 1904 onder den luitenant-kolonel van den generalen staf* Batavia: G.C.E. van Daalen, 1905.

Neeb, A.E, *Waarnemingen over Beri-beri*. GTNI Deel IX. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1864.

Neeb, E, *Beschouwing over Beri-beri*. GTNI Deel XV. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1873.

Niclou, H.A.A, *Beri-beri te Atjeh: Overgedrukt uit den Java-Bode van 12, 13 en 14 Jan. 1887 Nos. 9, 10 en 11*. Batavia: H. M. van Dorp & CO, 1887.

Ommu Khanif Hasan dkk, "Terapi Pemakanan Menurut Pandangan Sheikh Abbas Kuta Karang: Kajian Awal Terhadap Kitab Al-Rahmah Fi Al-Tib Wa Al-Hikmah". UMRAN International Journal of Islamic and Civilizational Studies. vol. 6, no.3-2. 2020.

Owen, Norman G, *Toward a History of Health in Southeast Asia*; dalam Norman G. Owen (ed.), *Death and Disease in Southeast Asia, Exploration in Social, Medical and Demographic History*. Singapore: Oxpord University Press, Oxpord New York, 1987.

Paulus, *Encyclopedie van nederlandsch Indie*. 'S-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1917.

Pavel, Durdík, *Pět Let Na Sumatře: Vypravování Vojenského Lékaře. Č. VI*. Praha: Všeobecná Zajimave Poucna Knihovna, 1893.

Pekelharing, Cornelis Adrianus, *Verslag Omtrent De Onderzoekingen Naar De Oorzaak Der Beri-Beri (Buitengewone Algemeene Vergadering)*, In

Nederlandsch Natuur- En Geneeskundig Congres. Handelingen Van Het
Nederlandsch Natuur- En Geneeskundig Congres Gehouden Te Amsterdam.
Haarlem: De Erven F.Bohn, 1888.

Pekelharing and Winkler, C, *Onderzoek Naar Den Aard En De Oorzaak Der
Beri-beri, En De Middelen Om Die Ziekte Te Bestrijden*. Utrecht: Kemink,
1888.

Pires, Tome, *Suma Oriental*. Yogyakarta: Penerbit Ombak, 2014.

Philips, W.J, Penjoeratan Pekertjaan Perang di Negeri Atjeh. Semarang: G.C.T. Van
Dorp & Co, 1889.

Pols, Hans, Merawat Bangsa Sejarah Pergerakan Para Dokter Indonesia. Jakarta:
Penerbit Buku Kompas, 2017.

Pol, D.J. Hulshoff, *Beri-beri en Katjang Hidjoe*. GTNI Deel XLVI. Batavia: Ernst &
Co. Batavia es Noordwijk, 1906.

Pol, D.J. Hulshoff, *X-Zuur; het tegen beri-beri werkzame bestanddeel uit de
katjang-Hidjoe*. GTNI Deel XLVII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk,
1907.

Pol, D.J. Hulshoff, *Beri-beri en Djagoeng (Mais, Zea Mays L) Voeding*. GTNI Deel
XLVII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1907.

Pol, D.J. Hulshoff, *Polyneuritis gallinarum en beri-beri*. GTNI Deel XLIX. Batavia:
Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1909.

Pol, D.J. Hulshoff, *Iets over de aetiologie van Polyneuritis gallinarum in verband
met verzuurde-rijstvoeding*. GTNI Deel LII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es
Noordwijk, 1912.

Pol, D.J. Hulshoff, *Antwoord aan Dr. G.Grijns op zijne kritische opmerkingen over
mijne verhandeling betreffende den invloed van verzuurde rijst op polyneuritis
gallinarum*. GTNI Deel LII. Batavia: Ernst & Co. Batavia es Noordwijk, 1912.

Ramli Harun (eds), *Hikayat Perang Aceh*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan
Kebudayaan Proyek Penerbitan Buku Sastra Indonesia dan Daerah, 1982.

- Reid, Anthony, Asal Mula Konflik Aceh, Dari Perebutan Pantai Timur Pulau Sumatera Hingga Akhir Kerajaan Aceh abad ke-19. Jakarta: Yayasan Bintang Obor, 2007.
- Reid, Anthony, Asia Tenggara dalam Kurun Niaga 1450-1680 Jilid 1: Tanah di Bawah Angin. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia, 2014.
- Rosihan Anwar, Aceh: Riwayatmu Ini Sedari Dulu, dalam Sejarah Kecil “Petite Histoire” Indonesia. Jakarta: Penerbit Buku Kompas, 2015.
- Rusli Amran, *Padang Riwayat Dulu Cetakan ke- II (Diperlengkap)*. Jakarta: CV Yasaguna, 1988.
- Saki Murakami, “Analisis Tentang Permulaan Tatanan Hukum Kesehatan Inter-National/ Inter-Empire di Asia Tenggara dan Asia Timur Pada Awal Abad XX”. Lembaran Sejarah. Vol. 7, No. 1. 2004.
- Satrio, Dkk, Sejarah Kesehatan Nasional Indonesia I. Jakarta: Depkes, 1978.
- Sardjito, Dari Hal Zat Makanan Jang Bergoena Sekali Boeat Badan. Dalam Stokvis. Cohen Stuart. Ilmoe Pembela Orang Sakit (Leerboek Der Ziekenverpleging). Groningan, Den Haag, Weltevreden: J.B. Wolters, 1928.
- Schoemaker, J.P, Tjerita-Tjerita dari Negeri Atjee. G Kolff & Co, 1897.
- Schoute, D, *De Geneeskunde in Nederlandsch-Indië Gedurende De Negentiende Eeuw*. Batavia: s.n., 1936.
- Seaman, Rebecca M. (ed.), *Epidemics and War, The Impact of Disease of Major Conflict In History*. Calivornia: Santa Barbara, 2018.
- Stoler, Ann Laura. *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. California: University of California Press, 2010.
- Soedarso A. Amaloedin, “Bahaja Gempa di Sumatra Barat/De Ramp op Sumatra’s Westkust”, *Oedaya* (September 1926): 194-195, dalam Jeffrey Hadler. Sengketa Tiada Putus, Matriarkat, Reformis Islam dan Kolonialisme di Minangkabau. Jakarta: Freedom Institute, 2010.
- Soekidjo Notoatmodjo. Ilmu Kesehatan Masyarakat: Prinsip-Prinsip Dasar. Jakarta: Rineka Cipta, 1997.
- Silver, Julie K. M.D, *Soldiers in Pain and Staggering Chickens: Vitamin B1 (Thiamine), the Anti-Beriberi Vitamin*; dalam Vitamin Discoveries and disaster

history, Sciences and Contraversies. Santa Barbara, California: Praeger, 2009.

Scheer, A van der, Een Wenschelijke Richting van Onderzoek naar de oorzaken van beri-beri, GTNI Deel XL, 1900.

Schuffner, W. Zilvervriesrijst of aan vitaminen rijke bijvoeding? In aansluiting aan het gelijknamige artikel van Prof. Dr. C. Eykman, GTNI Deel LX, (Batavia: Javasche Bukhandel & Drukkerij, 1920.

Teitler, G. The Dutch Colonial Army in transition The militia debate 1900 -1921. In this article the terms 'militia' and 'conscript army' are used interchangeably.

Tengku Chik Kuta Karang, Kitab Al Rahmah Fi Al-Tibb Wa'l-Himah, Teori Penyakit dan Tindakan Medis dari zaman Yunani Kuno Sampai Kerajaan Aceh darussalam, disalin dan alih aksara oleh Mohd Kalam Daud dan T.A. Sakti. Banda Aceh: Boebon Jaya, 2014.

Topographisch Bureau, *Oeloe Limau Manis [peta]* Topographisch Bureau, (Batavia: Topographisch Bureau, 1889).

Teuku Ibrahim Alfian, Perang di Jalan Allah, Perang Aceh 1873-1912. Jakarta: Sinar Harapan, 1987.

Veer, Paul Van 'T, Perang Aceh–Kisah Kegagalan Snouck Hurgronje (*De Atjeh-Oorlog*). Jakarta: PT Grafiti Pers, 1985.

Vorderman, A.G., *Onderzoek Naar Het Verband Tusschen Den Aard Der Rijstvoeding de Gevangen op Java en Madoera en het Voorkomen van Beri-beri Onder de Geïnterneerden*. Batavia: Jav. Boekh & Drukkerli, 1897.

Verstege, *Belastingbetalend Patriot Een, Misopseudes, and Oud Soldaat. De Staatscommissie in Zake De Beri-beri-quaestie: Haar Ontstaan, Haar Doel En Haar Secretaris: Eene Onthulling En Een Karakterschets*. 's Gravenhage: J. & H. Van Langenhuysen, 1888.

Wahyu Suri Yani, “Pesona Pariwisata Minangkabau Pedalaman Sebagai Mooi Indie Pada Masa Kolonial Belanda (1900-1942), dalam Yudhi Andoni (ed.) Prosiding Seminar Nasional 90 Tahun Sumpah Pemuda (1928-2018): Memperkuat Komitmen Keindonesiaan di Era G. 4.0. Padang: Labor Sejarah Universitas Andalas, 2018.

- Walcott, Arthur Stuart, *Java and Her Neighbours: A Traveller's Notes in Java, Celebes, the Moluccas*. New York: Punam Son, 1914.
- Wardani, "Astrologi Dan Pengobatan Melayu: Telaah Atas Kitab Tāj AL-Mulk. Al-Banjari". Vol. 9, No.1, Januari 2010.
- Watl, G, *Health Policy: An Introduction to Process and Power*. London: Zed Books, 1994.
- Weekblad Van Het Nederlandsch Tijdschrift Voor Geneeskunde Eerste Deel. No 13. 31 Maart 1888. C.A Pekelharing, *De Op De Beri-Beri Atjeh In De Jaren 1886 En 1887*.
- Wellington JS, *Plantations and parasites: fifty years of Indonesia pathology. Malaysian J Pathol*, vol. 1, 1978.
- Withington, William A, "*Upland Resorts and Tourism in Indonesia: Some Recent Trends*". *Journal American Geographical Society* Vol. 51, No. 3, Juli 1961.
- Wijckerheld Bisdom, R.F.J, *Overzicht van het totaal aantal overledenen en van de met malariaziekten en beri-beri behandelde, afgekeurde en aan die ziekten overleden militairen van het Nederlandsch-Indische Leger gedurende de jaren 1885 en met 1909, GTNI Feestbundel 1911*.
- Worthington, E. B, *Science in Africa: A Review of Scientific Research Relating to Tropical and Southern Africa*. London: Oxford University Press, 1938.
- Zakaria Ahmad, *Sejarah Perlawanan Aceh terhadap Kolonialisme dan Imperialisme*. Banda Aceh: Yayasan Pena, 2008.
- Zanden, Jan Luitan Van dan Daan Marks, *Ekonomi Indonesia 1800-2000 Antara Drama Dan Keajaiban Pertumbuhan*. Jakarta: Penerbit Buku Kompas, 2012.
- Zakaria Ahmad, *Sekitar Keradjaan Atjeh Dalam Tahun 1520-1675*. Medan: Monora, 1972.
- Zentgraaff, H.C., *Aceh*. Jakarta: Penerbit Beuna, 1983.
- Zondervan, Sjoerd, *About the rise of a hospital system, dalam Patients of the colonial state: the rise of a hospital system in the Netherlands Indies 1890-1940*. Unpublished Doctoral Thesis. Netherlands: Universiteit Maastricht, 2016.
- Zulqayyim, *Boekittinggi Tempo Doeloe*. Padang: Andalas University Press, 2006.
- Zwaan, Dr.J.P Kleiweg, *De De Geneeskunde Der Menangkabau-Maleiers*. Amsterdam: Meulenhoff & Co, 1910.